

PAPER DETAILS

TITLE: Türkiye`de Çimento Sanayii Politikasi

AUTHORS: Ahmet ÖZEKEN

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/8721>

TÜRKİYE İKTİSADİYATI

Türkiye'de çimento sanayii politikası (*)

Yazan :

AHMET ALİ ÖZEKEN

İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadî Doçenti

I

Türkiyede devlet müdahalesinden önce çimento sanayii politikası. — 1. - 1910 - 1930 devresi esnasında Türkiyede bir çimento sanayii politikasından bahsedilemez. — 2. - 1930 - 35 zarfında devletin umumî iktisat siyaseti çerçevesi içinde basit bir himaye politikası takip etmesi. - İthal memnuiyetleri; gümrük tarifesi.

I. — Türkiyede devlet müdahalelerinden önce çimento sanayii politikası. — Türkiye çimento sanayinde esaslı şekilde bir politika takip edilmesi, devletin bu sanayi şubesiyle yakından alâkadar olduğu 1935 tarihinden itibaren başlar.

1. — 1910 - 1930 devresi esnasında Türkiye'de bir çimento sanayii politikasından bahsedilemez. — 1910 dan 1930 a kadar, memlekette, çimento meselesi bir millî sanayi branşı mahiyetini haiz değildi. Çimento sadece bir ithal maddesi, ve çimento sanayii bir tek şirketin monopolu altında memleket ihtiyacının pek cüz'î bir kısmını başarabilen ve hissedarlarına iyi bir kazanç temin eden bir tek teşebbüsten ibaretti. Her türlü devlet müdahalesinden, ve tesirinden muarri olan, Türkiye'de çimento branşının % 100 hususî iktisat çağı olan bu devrede yegâne işaret edilebilecek sanayi politikası hâdisesi, «Arslan» ve «Eskihisar» fabrikaları arasında 1911 den itibaren 9 sene devam eden uzun, yıpratıcı rekabet mücadelelerinin, 1920 de Senyos Oğlu'nun yaptığı füzyon ile nihayete ermiştir.

(*)Bak. İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt I, No. 4, s. 478 ve m., : «Türkiye Çimento Sanayiinin İktisadî ve Malî Bünyesi» başlıklı makale.

Bu füzyonun iki manâsı vardır:

1) Her iki fabrika sahipleri için zararlı, ve ayrıca millet iktisadî bakımından da yıpratıcı olan haris bir rekabetin sona ermesi.

2) Tamamile spekülâtif bir zihniyetle teknik ve iktisadîlik bakımından fena bir şekilde kurulmuş olan Eskihisar fabrikasının, Aslan ve Eskihisar Müttehit şirketinin mülkiyetine geçmesi, bu suretle zamanına göre iyi düşünülerek, rasyonel bir şekilde kurulmuş olan Aslan fabrikasının yanında, bu fabrikanın, randıman ve maliyet bakımından arzettiği sakatlıkların, bu kombin sayesinde kısmen hafiflemesi, tesviye edilmesi.

2. — 1930 - 1935 zarfında devletin umumî iktisat siyaseti çerçevesi içinde basit bir himaye politikası takip etmesi: İthalât memnuiyetleri; gümrük tarifesi. —

1930 dan itibaren memlekette, İstanbulda bir kaç senedenberi kurulmuş olan, Bakırköy, ve yeni kurulmuş olan, mükemmel teçhizatlı, Kartal ve Zeytinburnu fabrikaları, ve Ankara civarındaki «Ankara» fabrikasıyla, memleket istihlâkını karşılayabilmek istidadını gösteren bir çimento sanayii görüyoruz.

Bu tarih esasen, cihan buhranının memleketimizde de tesirini göstermiş olduğu ve devletin ithal memnuiyetleri ve kontenjan sistemini tatbik etmeğe başladığı senedir. Bu suretle devlet mezkûr tarihte, çimento sanayii ile yakından alâkadar olmamakla beraber ithâl memnuiyetleri ve gümrük tarifeleriyle çimento sanayiini himaye etmiştir. İthalât, bizde istihsal edilemeyen hususî bazı çimento nevelerine inhisar etmiş ve ithal keyfiyeti de oldukça ağır resimlere tâbi tutulmuştur.

Evvelâ 8 Haziran 1930 tarihli ve 1499 numaralı gümrük tarife kanunıyla ecnebî memleketlerden ithal edilen çimentoların neveleri ve menşeleri tefrik edilmeksizin beher 100 kilosundan 60 kuruş yani tonundan 6 lira gümrük resmi alınmıştır.

31 Mayıs 1933 tarihli ve 2255 numaralı kanunla mezkûr tarife tâdil edilerek 469 numaralı pozisyonadaki çimentolar

A — Portland

B — Süpersiman ve magnezyumlu

adlarıyla iki tipe ayrılmış, fakat yine neveleri ve menşeleri ayırd edilmeksizin bunların beher tonundan 6 lira gümrük resmi tarhedilmiştir.

II

Devletin çimento sanayii ile yakından alâkadar olarak bir çimento politikası takip etmesi 1935 ten sonradır: 1. - Devleti bir çimento politikası takip etmeğe sevkeden âmilleri. — 2. - Çimento politikamızın karakteri, vasıtaları ve temayülleri hakkında umumî mülâhazalar. — 3. - Devletin takip ettiği çimento politikasında 3 merhale.

1. — *Devleti bir çimento politikası takip etmeğe sevkeden âmilleri.* — Devletin bu hususta alâkasını celbeden muhtelif âmilleri olmuştur.

1) Memleketimizde en büyük çimento müstehliki bizzat devlettir: 1936 da *devlet ve devlete bağlı müesseselerin istihlâki*, umumî istihlâkin % 70 ine balığ olmuştur.

2) Memlekette *imar, sınaileşme ve şimendifer inşaatı faaliyeti*, çimento meselesine, devleti, bu mesele ile yakından ve doğrudan doğruya uğraşmaya mecbur eden bir ehemmiyet kazandırmıştır.

3) Bu suretle istihlâkât miktarı arttıktan ve *istihlâk sahaları genişledikten sonra* memlekette bilhassa Nisan - Ağustos aylarında bir çimento buhranı hâdis olması âdeti bir taamül haline gelmiştir. Bir taraftan fabrikaların gittikçe mütezayit çimento ihtiyacını karşılayacak kadar istihlâde bulunmamaları, bir taraftan da istihsal edilen çimentonun *zaman ve mekân dahilinde iyi tevzi edilememesi*, devleti hem kendi ihtiyaçları bakımından müşkül mevkie koymuş, hem de hususî inşaat sahiplerinin haklı şikâyetlerine muhatap kıl-mıştı.

4) Nihayet çimento fiyatlarının 1935 senesine takaddüm eden zamanlardaki fevkalâde pahalılığını da devlet müdahalesinde âmil olan en esaslı sebepler arasında zikretmek lâzımdır.

2. — *Çimento politikamızın karakterleri, vasıtaları ve temayülleri hakkında umumî mülâhazalar.* — Muhtelif problemleri halletmek için devletin 5 senedenberi takip ettiği çimento politikasının bilhassa 1) fiat politikası, 2) gümrük ve ithalât politikası şeklinde tezahür ettiği görülmüştür. Bundan maada bir aralık *çimento sanayiinin devletleştirilerek*, istihsalin bir elden idaresi de düşünülmüş, hattâ Temmuz 1938 de ısdar edilen bir kararname ile mevcut hususî fabrikaların Eti Bank tarafından satın alınması derpiş edilmişti.

Devletin çimento sanayii sahasında bizzat mevki alması bahsinde, bundan maada birinci sanayi plânında Karabük çelik fabrikaları

yanında inşa edilmesi tesmim edilmiş olan *Cüruf Çimento Fabrikası* Sümer Bank tarafından Sivas'ta inşa edilmekte olan yeni fabrikadan da bahsetmek lâzımdır.

Gerçi şu noktaya da işaret etmek icabeder ki devletin dört beş senedenberi takip etmekte olduğu çimento politikasında henüz tam bir istikrar mevcut değildir. Çimento sanayiimize verilmesi icabeden nihai şekil hakkında da tamamen tebellür etmiş prensipler ve kanaatler mevcut olduğu iddia edilemez. Devlet bütün bu müddet zarfında, gâh sadece bir fiat politikası takip etmiş, gâh sanayii tamamen devletleştirmeye, istihsal ve tevzii bir elden idare etmeye karar vermiş, sonra bu kararın tatbikinden vazgeçmiş, piyasaya ecnebi memleketlerden ithal ettiği çimentoyu ucuz fiatla sevk ederek, mahallî çimento buhranlarını karşılamak ve fiatları tesbit ettiği seviyeye indirmek gayelerini gütmüştür, ilh....

1940 senesinde ise harp vaziyeti ve hususî inşaatın azalması dolayısıyla devlet elile ithal siyasetinden şimdilik vazgeçilmiş, fiatların tesbitile iktifa edilmiştir. 1940 senesinde çimento fiatı, 1939 da tesbit edilmiş olan 15 liradan 17,5 liraya, Süpersiman da 17 liradan 19,5 liraya iblâğ edilmiştir.

Fakat diğer taraftan şurası da muhakkaktır ki devlet çimento sanayii sahasında müspet neticelere varmıştır: Fiatlar 1935 e nazaran % 50 nisbetinde tenzil edilmiştir; fabrikalar maliyetlerini ehemmiyetli surette düşürebilmişlerdir; yine bu devrede Türkiye çimento sanayii bir ıstıfa ve tekâmül merhalesi geçirmiş, devlet müdahalelerinin yarattığı yeni iktisadî icap ve şartlar karşısında iyi kurulmamış olan bazı fabrikalar faaliyetlerini tatil etmek mecburiyetinde kalmışlardır.

3. — *Devletin takip ettiği çimento politikasında 3 merhale.* — Çimento sanayii politikası sahasında beş senedenberi alman muhtelif tedbirlerle bunların neticesini mütalâa etmek için az çok kronolojik bir sıra takip etmek en muvafık bir usul olur. Kısmen indî olmakla beraber 1935 ten itibaren başlayan çimento politikası devresini üç merhaleye ayırmak kabildir:

A. — 1935 - 1937 merhalesi: Devlet müdahalesi bilhassa çimento fiatlarının tetkikile mevzii ve mevsim buhranlarına karşı tedbir almak gibi meseleler etrafında temerküz etmiştir. İlerde bir *Cüruf Çimento Fabrikası* inşası bu tarihlerde düşünülmüş olduğundan ve aynile Sümer Bank tarafından Sivas'ta bir fabrika inşa edilmeye

başlanması da bu zamana tesadüf ettiğinden bu iki meseleyi de aynı kısımda mütalâa edeceğiz.

B. — 1938: Fiat, rasyonalizasyon, çimento buhranlarına çare bulmak gibi bütün meselelerin çimento sanayiinin devletleştirilmesi şeklinde radikal bir sureti halle raptedilmeğe karar verilmesi.

C. — 1939: Bu karardan vazgeçilerek yeniden bir fiat politikası takip edilmeğe başlandığı merhalelerdir.

III

Çimento politikamızdaki merhalelerin mütalâası :

A. — 1935-1937 *merhalesi*. — 1. - Devlet müdahaleleri. — a) Çimento fiatlarının pahalılığı ile mücadele. - Fiatların tesbiti. - Vergilerin tenzili. - 1935 te çimento sanayiine mevzu vergilerin mütalâa ve tenkidi. - Kömür fiatlarının ucuzlatılması. - Türkiye çimento sanayiinde rasyonalizasyon ve tasfiye hareketleri. — b) Mevzî ve mevsim buhranlarına karşı tedbirler. - Hususî permillerle yapılan ithalât ve yeni gümrük hükümleri. — 2. - İkinci beş senelik sanayi plânında Karabükte bir «Cüruf Çimento Fabrikası» inşasına ait proje. — 3. - Sümer Bank'ın Sivas çimento fabrikası. — B. - *İkinci merhale: 1938 merhalesi*. Çimento sanayiinin devletleştirilmesi kararı ve yine fiatları düşürmeğe matuf müdahale ve tedbirler. — 1. - Çimento sanayiinin devletleştirilmesi kararı ve Eti Bank. - 2/9187 numaralı ve 9 Temmuz 1938 tarihli kararnamenin hedefleri. - Eti Bankın ecnebi çimento satışları; bu tedbirle istihdaf edilmiş olan gayeler; neticeleri. — C. - *Üçüncü merhale: 1939 merhalesi*. Çimento sanayiinin devletleştirilmesinden sarfı nazar edilmesi ve yeni gümrük hükümleri. - Eti Bank'ın ecnebi çimentoları satışlarındaki şartların tebdili sebepleri.

A. — 1935-1937 *merhalesi*:

1. — *Devlet müdahaleleri*. —

a) *Çimento fiatlarının pahalılığı ile mücadele*. — 1935 bidayetinde İktisat Vekâletince, çimento sanayiinin imâl, satış, istihlâk şartları, fabrikaların tesisatı ve maliyet fiatlarının bünyesi üzerinde iktisadî ve teknik bakımlardan uzun tetkikat yapılmış ve bilhassa maliyet fiatları üzerinde durulmuştur.

Fiyatların tesbiti. — Bu tetkikat neticesinde o tarihten önce vasatî satış fiyatı memleketin muhtelif mmtakalarına göre TL. 25-30 arasında tahavvül eden çimentonun beher tonunun, fabrikaların bulunduğu yerde ve nakil vasıtaları içinde, TL. 20 ye satılabileceği anlaşılmıştır.

30 Mayıs 1935 tarihli bir kararname ile, fabrikada nakil vasıtalarında teslim (fob) fiatların sun'î Portland çimentosu için TL. 20, çabuk sertleşen (Süpersiman) için TL. 22,5 olarak tesbit edilmiştir.

Bu ilk tenzilâtli «azamî fiat» ları tesbit ederken hükûmet:

- 1) Bilhassa vergilerden ehemmiyetli tenzilât yapmak,
- 2) Kömür fiatlarını ucuzlatmak,
- 3) 1934 ten itibaren pek ehemmiyetli bir mikyasta akan istihlâke muvazi olarak, çimento fabrikalarına tam kapasite ve müteza-yit istihsal ile çalışmak suretile, maliyetlerinde ucuzluk temin edebilmeleri esasını enpoze etmiştir.

Bu devrede memleketin muhtelif mmtakalarında beher ton çimento için tahakkuk ettirilmiş olan tenzilât şu suretle tesbit edilebilir:

İstanbul	TL.	7,50
Ankara	»	6,45
İzmir	»	2,30
Antalya	»	3,05
Karadeniz mmtakası	»	4,40

Yine bu kararla, çimento fabrikalarının memleketin muhtelif mmtakaları için mütefavî bir satış tarifesi tatbik etmelerine lüzum kalmadığı bildirilerek şirketlerin fabrikalarda nakliye vasıtaları dahilinde teslim, toptan aynı fiatla satış yapmaları münasip görülmüştür. Bu suretle her mmtakanın satış fiatı, oraya kadar olan nakliyenin müstehlik hesabına inzıam ettirilmesiyle tesbit edilmeğe başlanmıştır (*).

Vergilerin tenzili. — Yukarda da işaret ettiğimiz gibi fiatlarda yapılan bu ilk tenzilât bilhassa, hükûmetin vergilerde yaptığı ehemmiyetli tadilat ile kabil olabilmektedir. 1934 te fabrikaların maliyetleri-

(*) 1930 a kadar Türkiyede çimento fiatlarını hariçten celbedilen çimento fiatlarının tayin ettiğine müteaddit defalar işaret etmiş bulunuyoruz. Ancak çimentonun depo edilmesi tahmil, tahliye ve nakliyesi masraflı olduğundan İstanbul gibi müstehlike doğrudan doğruya satış yapan yerlerde hariçten gelen çimentoların gümrüklenmiş masrafile satış fiatı arasında mühim bir kazanç payı kalmakta idi. Buna mukabil fabrikalarımızın sevkiyat yaparak çimento depo etmek mecburiyetinde kaldıkları Mersin veya Karadeniz limanlarında eenebi çimentolarile rekabet edebilmek için İstanbula nazaran ehemmiyetli tenzilât yapmak zarureti vardır. Çünkü eenebi çimentoların cif İstanbul veya cif Mersin fiatları arasında hemen hiç bir fark yok gibiydi.

ni pahalılaştıran en esaslı sebeplerden biri vergilerin pahalılığı idi. Bir ton başına, çuvalar için verilen gümrük resmi v. s. de dahili hesap olmak üzere verilen vergiler TL. 7,40 — 8 arasında tahavvül etmekte idi. Çimentonun o zamanki vasatı satış fiyatı TL. 26 lira olarak kabul edilirse satış fiyatı üzerinden % 33 nisbetinde bir yük teşkil ediyordu demektir.

1934 - 1935 senesinde Almanya'da ve Balkan memleketlerinde satış fiyatları ve vergilerin münasebetleri şu şekilde tesbit edilebilir:

Memleketler	Satış fiyatı TL.	Vergiler TL.	Vergisiz fiyat TL.
Almanya	17,50	0,78	16,72
Romanya	21,50	1,85	19,65
Bulgaristan	20,50	1,10	19,40
Yugoslavya	18,00	0,50	17,50
Yunanistan	16,00	0,70	15,30

Demek oluyor ki Türkiye'de çimento sanayine mevzu vergiler hiç bir memlekette hiç bir zaman kaydedilmemiş derecede yüksekti. Çimento vergilerinin miktarı çok olduğu gibi matrahları da, sınaileşme hareketimizi, ümran faaliyetimizi felce uğratacak mahiyette idi.

1935 te çimento sanayine mevzu vergilerin mütalâa ve tenkidi. — Bu devrede çimento sanayine mevzu başlıca vergileri gözden geçirmek çok enteresan olabilir.

a) İmalât vergileri. —

aa) Elektrik istihlâk vergisi. — Sarfedilen 1 kilovat saatten 1 kuruş hasebile tarhedilmekteydi. Senevî 70.000 ton istihsal yapan bir fabrika maliyetinde ton başına 90-100 kuruş hesap ediliyordu. Bu vergi, doğrudan doğruya istihsali tahmil eden, fabrikaların modern bir tarzda çalışmalarına mâni teşkil eder mahiyette idi. Ecnebî çimentoların maliyetlerinde yer almayan bu verginin, millî sanayimizde mevcudiyeti yerli çimentolar aleyhine bir mâdunluk unsuru teşkil ediyordu. Gerçi bütün sanayi mamulâtına şâmil olmakla beraber, çimento bilhassa hissedilen bu verginin tahsil ve cibayet kolaylığından başka müdafaa edilecek bir noktası yoktu. Sınaileşmek davası yolunda yürüyen Türkiye'de elektrik cereyanı sarfıyatının teşviki, yani sınaî işlerinin makineleşmesini kolaylaştırmak lâzım gelirken, elektrik vergisi Türkiye sanayisinin bu istikamette inkişafına bir hâil teşkil ediyordu. Elektrik vergisi aleyhinde serd-

edilmiş olan diğer bir mütalâa da şudur: Müttekâmil bir işletme tarzı olan elektrik kuvveti vergiye tâbi tutulurken diğer kuvvet şekillerinin vergiye tâbi olmaması müttekâmil işletme aleyhine bir vaziyet ihdas etmektir. Bütün bu mülâhazalara istinaden mezkûr vergi 1935 te ilga edilmiştir.

bb) İmalâta doğrudan doğruya mevzu diğer vergiler de, sarfedilen antrasit tozu için verilen gümrük, muamele ve oktruva resimlerle, yağ, mühür kurşunu, tel v.s. malzeme için verilen gümrük resimleri, beher ton çimentoya 60 - 65 kuruş isabet etmekteydi. Devvar fırınlı fabrikalar kurutma ve yakma için yerli kömürlerimizi kullanmakta iseler de şakulî fırınlara malik olan fabrikaların (Zeytinburnu fabrikasındaki iki adet, Ankara fabrikasındaki bir adet fırın) çimentoyu yakmak için antrasit tozu veyo kok tozu kullanmak mecburiyetleri vardır. Bu tarihlerde memlekette kok pek az miktarda istihsal edilmekte olduğundan hariçten antrasit getirtmek mecburiyeti hâsıl oluyordu. Bu suretle istihlâk edilen antrasit tozunun gümrük resmi, teşviki sanayi kanunu hükümlerine göre 1933 ten itibaren ancak üç sene müddetle 1 liraya indirilmişti. Fakat bu müddetin inkızasından sonra, asıl tarife tatbik edildiği takdirde çimentonun tonu başına takriben 215 kuruşluk bir antrasit gümrük resmi tahmil etmek tehlikesini göstermekte idi. Şakulî fırınların devvar fırınlara tebdili, meselâ Zeytinburnu fabrikası büyüklüğünde bir fabrika için takriben TL. 250.000 hk bir masraf ihtiyarına mütevakıftır. Esasen şu nokta da hatırlatılmalıdır ki termik bakımdan şakulî fırınların devvar fırınlara tefevvuku da vardır. Yani hararet tasarrufu bakımından şakulî fırınlar devvar fırınlara nazaran daha az kömür yakarlar. Bu tesisat mevcut iken terkederek derhal yerine pahalı fırınlar ikame etmek iktisadî değildir. İşte bütün bu noktalar nazarı dikkate alınarak, tesislerine müsaade edilmiş olan şakulî fırın tesisatının amorti edilmelerine ve yeni devvar fırınlar için lâzım olan nakdî vesaitin tedarikine imkân bırakmak için 2/159 numaralı kararname ile bahşedilmiş olan antrasit tozu gümrük resmi tenzilâtı müddetinin beş seneye iblâğı yani 1938 senesi Haziranına kadar temdidî kararlaştırılmıştır. Ecnebî memleketlerde imal vergilerine tesadüf edilmemektedir.

b) Satış vergileri. —

aa) İstihlâk resmi: Bir ton çimentodan maktuan TL. 2,5 alınmakta idi. Çimento istihlâkını inşaatı doğrudan doğruya balta-hyan bu verginin pek fena bir matrah intihap ettiğini, smaileşmek

ve imar davasını ilerletmek mecburiyetinde olan Türkiye'de tecvizi edilemeyecek bir vergi olduğu şüphesizdir. Bu vergi de ilga edilmiştir.

bb) Çimento satış bedelleri üzerinden alınan % 10 muamele vergisi halen de mevcuttur. (Mezkûr vergi Almanya'da ancak % 1,5 dur.)

cc) Ormaniye vergisi. — Ton başına 23 kuruş, halen mevcuttur. (Ecnebî memleketlerde mevcut değildir).

dd) Beher ton çimentonun ambalajı için 5 kilo çuval lâzımdır. O zaman carî olan gümrük resimlerine nazaran mezkûr verginin tutarı munzamlarile beraber, 91 kuruş geliyordu. Bugün ambalaj için daha ziyade kullanılan kraft kâğıdından da aynı miktarda vergi alınmaktadır.

ee) Devlet dairelerine satılan çimentonun bedelleri üzerinden alınan % 1,81 nisbetindeki *kazanç vergisi de kaldırılmıştır.*

c) *Diğer vergiler.* — Musakkafat, kazanç üzerinden buhran ve damga resmi gibi müteferrik vergilerden ibaret olup halen mevcuttur.

Vergilerden yapılan tenzilât bu suretle ton başına TL. 3,5 — 4 lirayı bulmuştur.

Kömür fiyatlarının ucuzlatılması. — Vergilerden sonra çimento maliyetini indirmek için alınmış olan diğer bir tedbir de kömür fiyatlarını ucuzlatmak olmuştur. Kömür sarfiyatı çimento maliyetlerinde 1934 te ton başına fabrikalara göre TL. 1,75 — 2,91 tutmakta idi. Hükümet 1935 te kömür fiyatlarında % 15 bir tenzilât yapmıştır.

Türkiye çimento sanayinde rasyonelizasyon ve tasfiye hareketleri. — Nihayet memlekette istihlâkin artması ve hükûmetin azamî satış fiyatlarını tesbit etmesi fabrikaları istihsal ünitelerini yükseltmeğe ve maliyet fiyatlarını büyük bir titizlikle kontrol etmeğe sevketmiştir. Bu suretle ton başına düşen umumî masrafların miktarı ehemmiyetli surette azalmış, bu da maliyeti düşürmüştür. Ezcümle bir ton başına isabet eden fabrika umum masrafları:

a) *Fabrika u. m.*

	1934	1935	1937
Şirketler	TL.	TL.	TL.
Aslan ve Eskihsar fabrikalarında	1,75	1,40	1,01
Kartal	2,88	2,80	1,20
Zeytinburnu	1,21	0,90	0,90

b) İdare u. m.

	1934	1935	1937
Şirketler	TL.	TL.	TL.
Aslan ve Eskihişar fabrikalarında	2,01	1,60	1,38
Kartal	1,49	1,19	1,21
Zeytinburnu	2,46	1,59	1,58

1935 te yapılan fiat tenzilâtından sonra hükûmet ikinci defa 20 Temmuz 1937 tarihinde ısdar ettiği yeni bir kararname ile sun'î Portland çimentosu fiatını TL. 17,5 ve Süpersiman çimentosunun fiatını da TL. 20 olarak tesbit etmiştir. İkinci defa yapılan tenzilât 1935 le 1937 arasında çimento sanayiinin yeni iktisadî şartlara intibak etmek suretile maliyetlerinin muhtelif unsurlarında yapabildikleri tasarruflarla kabil olabilmektedir.

Çimento fabrikalarında yapılmış olan bu ehemmiyetli tenzilâtan bahsederken bilhassa fabrikaların gittikçe mütezayit bir kapasite ile çalışmış olduklarını da hatırlatmak icabeder:

Türkiyede çimento sanayii,

1931 de kapasitesinin	% 50 si
1933 de	» % 60 ı
1934 de	» % 80 i

ile çalışmışken, 1938 de iki büyük fabrikanın (Kartal ve Zeytinburnu) kapasiteleri iki misline yakın bir mikyasta tezyit edilmiş olmalarına rağmen üç şirketin dört fabrikası % 95,3 kapasite ile çalışmıştır.

Bu devrede yaptıkları yeni tesisatla Zeytinburnu fabrikası kapasitesini 75.000 tondan 105.000 tona, Kartal fabrikası da 75.000 tondan 140.000 tona çıkarmışlardır. Aslan fabrikasında ehemmiyetli tamirler ve tadilat yapılmıştır. Çimento istihsalâtı, memlekette, 1935 teki 192.000 tondan 1937 de 225.000 tona çıkmıştır. Bu devrede çimento sanayiinde kaydi icabeden diğer bir rasyonalizasyon hâdisesi de Anadolu ve Türk Çimento şirketlerinin müştereken tesis ettikleri Cisam şirketi tarafından bir kâğıt çuval fabrikası kurulmasıdır. Başka bir münasebetle de söylediğimiz gibi çimento ambalajlarının kâğıt çuvalara (flux) denilen otomatik makinelerle yapılması ambalaj masraflarından ve zamandan ehemmiyetli bir tasarruf temin etmiştir.

Başlıca büyük fabrikalarımız için, keyfiyet bu suretle tecelli ederken bilâkis teknik ve iktisadîlik bakımlarından iyi kurulmamış

ve iyi bir malî jestiyona malik olmayan fabrikalarımızın - Ankara ve Bakırköy fabrikalarının - esasen bozuk olan malî vaziyeti hükümetin empoze ettiği fiatlara empoze edememiştir. Esasen 1935 ten itibaren çimento sanayiine yapılacak müdahalelerin istinat ettiği etüdlerde bu noktalar - ezcümle Bakırköy fabrikası maliyetinin yeni fiatlara intibakına imkân olmadığı - derpiş edilmiştir.

Ankara ve Bakırköy fabrikaları 1937 den itibaren bilfiil faaliyetten kalmışlar ve bilâhare şirketlerin tasfiyesine başlanmıştır (*). Bu suretle 1935 - 1937 devresinde Türkiye çimento sanayiinin bir tekâmül ve ıstıfa merhalesinden geçtiği görülmektedir.

b) *Mevzû ve mevsim buhranlarına karşı tedbirler.* —

Husûsî permilerle yapılan ithalât ve yeni gümrük hükümleri. — 1936 ve 1937 senelerinde, memlekette yer yer, yukarda mevzuubahs ettiğimiz çimento buhranları baş göstermiş, hükümet gerek kendi ihtiyaçlarını ve gerek husûsî inşaat taleplerini karşılamak için husûsî müsaade ile ve tenzilatlı bir gümrük tarifesiyle ecnebî memleketlerden çimento ithal edilmesine delâlet ve tavassut etmiştir. Bu suretle, Ankara Memurin Kooperatifi 1936 senesinde 5.700 ve 1937 de 52.500 ton çimento ithal ederek yerli çimentolardan ton başına 2 lira noksan fiatla satmıştır.

1937 senesinin ikinci nısfından sonra, 5 Temmuz 1937 tarihli ve 2/7005 numaralı Genel İthalât Rejimi (G. İ. R.) kararnamesi mucibince kendileriyle ticaret mukavelesi veya Modus Vivendi akdedilen memleketlerden ithal edilecek çimentoların beher tonuna 3 lira ve bu vaziyette bulunmayan memleketlerden getirilecek çimentolardan ise 9 lira gümrük resmi alınması münasip görülmüştür.

Gümrük resimlerine ait bu hükümler 9 Temmuz 1938 tarihine kadar mer'iyette kalmıştır.

2. — *İki beş senelik sanayi plânında Karabük'te bir «Cüruf Çimento Fabrikası» inşasına ait proje.* — İkinci beş senelik sanayi plânında toprak sanayiine de bir yer ayrılmış, bu meyanda Karabük

(*) Bakırköy şirketinin «Kurt» çimento fabrikası % 25, % 38 ve % 37 nisbetleri dahilinde Aslan, Türk Çimento ve Anadolu şirketleri tarafından mübayaa edilmiştir. İşbu mübayaa keyfiyeti bu fabrikanın yapacağı tonaj kontenjanını kendi aralarında taksim ve istimal etmeğe ve hîni hacette elde yardımcı bir fabrika bulunmasına medar olacaktır.

Ankara şirketinin sermayesindeki devlet hissesi Sümer Banka devredilmiş ve şirketin tasfiyesi mezkûr müessesenin nazareti altında yapılmışa başlanmıştır.

veya Kütahya'da bir Şamot (ateşe dayanır malzeme: Plastik, kil, kaolen, dolomit,) fabrikasından maada demir ve çelik sanayiinin tesis edileceği Karabük'te bir «Cüruf Çimento Fabrikası» inşası tesmim edilmişti.

Cüruf çimentosunun esas maddesi yüksek fırınların çalışması neticesinde artan erimiş cüruf (Şlak) dır. Buna Almanlar Eisen-portland ismini de vermektedirler. Bu maddenin terkibi Portland çimentosunun terkibine pek yakındır. Mezkûr çimento, Portland çimentosu istihlâk eden bütün sanayi, ve inşaat branşlarında beton ve betonarme imalinde kullanıldığı gibi, bazı hususî evsafı dolayısıyla demiryolu inşaatı ve bilhassa (limanlar ve saire) için daha elverişlidir.

Bu projeye nazaran, Karabük'te Cüruf Çimento Fabrikasının tesisi, millet ve işletme iktisadı bakımından dikkate değer bir rasyonellik ve tasarruf unsurları cemedir mahiyette idi.

Yüksek fırınlarda istihsal edilen demir miktarına müsavi hattâ ondan bir miktar fazla cüruf elde edilmektedir. Cürufün istimal edilmediği takdirde fabrika civarından behemehal uzaklaştırılması lâzımdır. Karabük'teki fabrikalarımızın yakında erişecekleri istihsal hacmine göre her ay, bu hususat için yapılacak masraflar bir kaç bin liraya baliğ olacaktır. Halbuki 100 ton cüruftan 150 ton cüruf çimentosu imal edilebilir. «Bu itibarla memleketin her hangi bir yerinde kurulacak bir çimento fabrikası yerine demir sanayii ile kombine edilmiş bir çimento fabrikasını tesis ile aşağıdaki iktisadî ve teknik faydalar temin edilebilir» (*):

1) Böyle bir kombinle çimento maliyeti memleketin her hangi bir yerinde kurulacak diğer bir fabrika maliyetinden % 20-50 kadar daha ucuz olacaktır.

2) Her türlü kara inşaatında bilhassa liman, iskele ve rıhtım gibi sulfatlı ve hamızlı su inşaatında Portland çimentosundan daha mukavim olan ve şimdiye kadar memlekette yapılmayan bu çimento dahilden temin edilmiş olacaktır. (Limanlarımızın yapılmasına başlanınca, bu çimentoya ihtiyaç çok artacaktır).

3) Çimento fabrikasının demir sanayiinin yanında bulunması ile her iki fabrikaya cereyan verecek elektrik santralının amortisman ve faiz gibi masrafları hissesi bir hayli azalmış olacaktır.

(*) İktisat Vekâleti: İkinci beş senelik sanayi plânı, Ankara 1936, sahife 121 den itibaren.

4) Büyük elektrik müstehliki olan bu iki fabrikanın elektrik ihtiyacı bu suretle çok daha ucuza temin edilebilecektir.

5) Çimento fabrikasının demir sanayiinin yanında bulunması ile demir ocaklarına demir cevheri ve kömür getiren vagonların yarısının boş dönmesine lüzum kalmıyacaktır. (Yüksek fırınlarda umumiyetle 1000 kilogram ham demire 2500 kilogram cüruf düşer). Bu suretle bu demiryolu daha iktisadî işleyebilecektir.

6) 24 saatte 200 ton istihsal eden bir Portland fabrikasına yatırılacak kapitalin en çok % 15 fazlasile (yüksek fırınların tâli maddelerinden istifade ederek) 24 saatte 280-600 tona kadar fazla istihsal eden bir çimento fabrikası elde edilmiş olacaktır.

7) Yüksek fırınların tâli maddesi olan mühim miktardaki cüruf, para sarfile atılmak mecburiyetindedir. Halbuki çimento sanayii demir sanayii ile kombine edildiğinde bunun atılması için para sarf edilmeyeceği gibi çimento imali için sarfolunacak kıymetlenmiş ve memleketin mühim ihtiyaçlarını karşılayak bir şekilde pazarlara çıkarılmış olacaktır.

3. — *Sümer Bank'ın Sivas çimento fabrikası.* — Sivas'ta Sümer Bank'ın 1937 de inşa etmeğe başladığı fabrikanın tesisatı tamamlanmamış ve henüz işletmeye açılmamıştır.

Sivas çimento fabrikasının teknik ve iktisadî evsaf ve kapasiteleri şu şekildedir:

- 1) Günde 300 ton, senede 250 gün hesabile 75.000 tonluk istihsal kapasitesi.
- 2) Baş usul, devvar fırın sistemi (yerli kömür kullanabilecektir.)
- 3) İptidai maddelerin hepsi, kalker, kilis, alçı taşı fabrikasının tesis edildiği mevkide bol miktarda mevcuttur.
- 4) İşletme maddesi olan kömür Zonguldak'tan getirilecektir. Bilâhare, o civarda istihraç edilecek linyit madenlerinin istihlâki derpiş edilmiş, ve tesisat ona göre yapılmıştır.
- 5) 1500 kilovatlık muharrik kuvvet, ve günde 250-300 amele çalışacaktır.

Sümer Bank tarafından kurulan Sivas Çimento Fabrikası, birinci beş senelik plân tarafından derpiş edilmiş değildir. Bilhassa Sivas-Erzurum ana hattı ile Malatya şubesi inşaatının muhtaç olduğu çimentoların, Marmara havzasında temerküz etmiş fabrikalarımızdan getirtilmesi hem güç, hem de pahalıya malolmakta, ve memleketin bu mıntakasmda bir çimento fabrikası tesisi muvafık adedilmekte idi.

B. — *İkinci merhale: 1938 merhalesi: Çimento sanayiinin devletleştirilmesi kararı ve yine fiyatları düşürmeğe matuf müdahale ve tedbirler.* — Devlet tarafından takip edilen çimento politikasının ikinci safhası 1938 yazında başlamıştır.

1. — *Çimento sanayiinin devletleştirilmesi kararı ve Eti Bank.* — 2/9187 sayılı ve 9 Temmuz 1938 tarihli bir kararname ile «Türkiye’de çimento sanayiinin devletleştirilmesinin zarurî olduğu» ifade edilmiş, mevcut fabrikaların Eti Bank tarafından satın alınabileceği ve yeni fabrikaların da aynı müesseseler tarafından inşası kararlaştırılmıştır.

Eti Bank’la fabrikalar arasında mübayaa, takdiri kıymet gibi meseleler üzerinde müzakereler başlamış, fakat bu karar tatbik edilmemiştir. Yine bu kararnameye istinaden ithalât Eti Bank elinde temerküz ettirilmiş, ve evvelce çimentoların menşelerine göre vazedilmiş olan TL. 3 ve 9 gümrük resimleri tevhit edilerek menşei ve nev’i ne olursa olsun 50 kuruş gümrük resmine tâbi tutulmuştur.

Kararnamenin, çimento sanayiinin devletleştirilmesini tahti karara alan fıkrasından ziyade bu ikinci kısmı üzerinde ehemmiyetle durmak icabeder kanaatindeyiz. Hükûmet Eti Bank’a ithal monopolu vermek, ve diğer taraftan o zamana kadar ağır gümrük resimleriyle himaye ettiği yerli çimento istihsalini, 50 kuruş gibi fevkalâde cüz’î bir resimle getirilebilecek ecnebî çimentoların rekabetile karşılaştırmak suretile, bazı muayyen hedefler takip ediyordu.

2/9187 numaralı ve 9 Temmuz 1938 tarihli kararnamenin hedefleri. — Bu hedefleri üç noktada tesbit etmeğe mahal vardır:

- 1) Memleketin muhtelif yerlerinde zaman zaman hâsıl olan mahallî çimento buhranlarını karşılamak.
- 2) İki defa doğrudan doğruya azamî narh tesbiti suretile ucuzlatılan yerli çimento fiyatlarının, bu defa, piyasaya ucuz fiatta ecnebî çimentosu sevk etmek suretile, - inebileceği ve inmesi lüzumu tesbit edilen - seviyeye tenzili.
- 3) Ve bu suretle fabrikatörleri bir nevi «intibah» a davet etmek.

8 Temmuz 1938 tarihli kanun lâyihasına bağlı mucip sebepler raporundan aşağıya aldığımız mütalâalar, devletin üç senedenberi takip ettiği politika neticesinde edindiği kanaatları ve takip ettiği gayeleri gösterecek mahiyettedir:

«..... Memlekette büyük bir imar faaliyeti başlamış ve çimentoya olan ihtiyaç çoğalmıştır. Her sene artmakta olan bu ihtiyacı gözönünde bulundurarak istihisallerini o surette tanzim etme-

leri lüzumu çimento şirketlerine müteaddit defalar bildirilmiş ise de son seneler zarfında bilhassa inşaat mevsimi bulunan bu aylarda (Nisan - Ağustos aylarında) memleketimizde çimento darlığı vücutta gelmektedir. Bundan evvelki seneler darlığın izalesi için muayyen miktarda çimentonun tenzilatlı gümrük resmi ile ithaline müsaade edilmiş ve aynı hâdisenin tekerrür etmemesi için de çimento şirketlerine lâzım gelen talimat verilmiştir. Buna rağmen 1937 senesine nazaran bu senenin ilk altı ayında çimento istihlâkünde % 35 e yakın bir artış olmasına rağmen çimento şirketleri istihsallerini geçen seneye nazaran aynı nisbette artırmamışlardır.»

«..... Diğer cihetten hayat pahalılığı ile mücadeleyi programına ithal etmiş bulunan hükümet, çimento fiatlarının fabrikalara normal kâr temin edecek bir şekilde asgarî hadde indirilmesi uygun görüldüğünden çimento üzerinden alınmakta olan gümrük resimlerini dahilî piyasada ecnebî çimentolarına yerli çimentolarla rekabet edebilmek imkânını vermek ve çimento darlığının önüne geçilmesi için, çimento üzerine mevzu gümrük resimleri ton başına 3 ve 9 liradan 50 kuruşa indirilmiştir.»

Eti Bank'ın ecnebî çimento satışları. — Bu tedbirle istihdaf edilen gayeler; neticeleri. — Görülüyor ki hükümet İstanbul fabrikalarının, her mevsimde memleketin ihtiyaçlarını zamanında karşılamamaları karşısında *hariçten getirilen çimentonun cif fiatlarını her liman için hemen aynı olmasından istifade ederek*, muhtelif limanlara Eti Bank vasıtasile ecnebî çimentosu celbetmek, ve aynı zamanda, bu suretle, fiatların yeniden tenzili için bir tazyik yapmak istemiştir.

1938 de Türkiye'nin muhtelif limanlarına celbedilen ecnebî çimentolarının vasatî cif fiatları TL. 12,5 — 12,80 e maloluyordu. (İstanbul, İzmir: TL. 12,50; Samsun, Mersin: TL. 12,80.) Halbuki İstanbul'da fabrika silosundan İzmir'e kadar tahmil ve nakil masrafları TL. 3,54 e baliğ olmakta idi.

Cif fiatlara, vasıl oldukları limanlarda inzılam eden masraflar şu suretle hesap edilebilir:

Evvelâ:	50	kuruş	gümrük resmi
	05	»	belediye resimleri
	130	»	muamele vergisi
	14	»	rıhtım resmi (muhtelif limanlara göre değişir.)

199 kuruş

Buraya kadar işaret ettiğimiz masraflar zarurî masraflardır. Bundan sonra ilâve edilenler de «hesap ve itibar edilmiş masarif ve kazanç» mahiyetindedir.

199	kuruş (naklen)
200	» satış masrafı ve komisyon
100	« finansman ve zayıat
100	» kazanç
599	kuruş

Bu meblâğ ecnebî çimentoların muhtelif limanlarda - yukarda verdiğimiz - cif fiyatlarına ilâve edilince:

	İstanbul	İzmir	Samsun	Mersin
	TL.	TL.	TL.	TL.
Cif fiyat	12,50	12,50	12,80	12,80
Masarif ve kazanç	5,99	5,99	5,99	5,99
Satış fiyatı	18,49	18,49	18,79	18,79

Bu suretle ecnebî çimentolarının ithaline tavassut eden müesseseye komisyon, finansman, zayıat ilh... gibi normlar altında kalan kazanç TL. 4 e balığ olmakta, ve müessese bu çimentoları memleketin muhtelif mahallerinde yerli çimentolara nazaran umumiyetle TL. 2 noksan fiyatla satmakta idi.

Eti Bank tarafından 1938 senesinde bilhassa Norveç ve Polonya'da mübayaa edilen 12.500 ton çimentonun bazı memleketlerdeki satış fiyatlarıyla aynı yerlerdeki yerli çimentoların satış fiyatları aşağıda gösterilmiştir.

	TL.	TL.	TL.	TL.	TL.	TL.
Yerli çimentoların satış fiyatları	21,70	21,00	21,20	18,46	20,00	21,85
Sümer Bank çimentolarının satış fiyatları	19,70	19,00	19,20	17,46	18,00	19,85

Bu suretle 1938 de İstanbul'da fob TL. 17,5 a satılan çimentonun daha ucuzlaması ve TL. 15 e satılması istihdaf edilmekte ve bu hususta bilvasıta bir tazyik yapılmakta idi. (Netekim 1939 da bu fiatın bir kararname ile tesbiti cihetine gidildiğini göreceğiz.)

C. — Üçüncü merhale: 1939 merhalesi: Çimento sanayinin devletleştirilmesinden sarfınazar edilmesi ve yeni gümrük hükümleri.

— *Eti Bank'ın ecnebî çimentoları satışlarındaki şartların tebdili, sebepleri.* —

Devlet müdahalelerinin üçüncü safhası çimento sanayiini devletleştirmeyi teemmül eden kararın iptali ve yeniden fiat tesbit etmek cihetine giden bir kararname ile başlamıştır. Filhakika 2/11092 numaralı ve 25/5/1939 tarihli mezkûr kararname:

- 1) 2/9187 numaralı ve Temmuz 1938 deki kararname hükümlerini ilga etmiş ve bunların yerine
- 2) Hariçten ithal edilecek çimentodan alınacak 50 kuruş gümrük resminin 2 liraya çıkarılmasını
- 3) Çimento ithalinin İktisat Vekâletine tâbi olmasını tahtı karara almıştır.

Bu yeni kararname 1938 de ilân edilip bilfiil tahakkuk etmiyen, çimento sanayiinin devletleştirilmesi meselesini resmî bir lisanla eski vaziyete irca etmekte ve yukarda izah ettiğimiz aynı gayelere müteveccih olarak, ucuz fiatla ecnebî çimentoların ithali rejimine devam etmektedir. Bu defa İktisat Vekâletinin permisine bağlı olduğu ifade edilen ithal müsaadesi 16/6/1939 tarihli bir emirname ile bu defa 100.000 ton olmak üzere Eti Bânk'a verilmiştir.

Binaenaleyh bu devrede, ikinci devrede izah ettiğimiz aynı metotlarla aynı gayeler takip edilmiş ve yalnız bu müddet esnasında bilvasıta yapılan tazyik ile istihdaf edilen fiat tenzili daha önce 1/Şubat/1339 tarihinde yeniden tesbit edilerek sun'î Portland çimentosunun T.L. 15 ve çabuk sertleşen çimento için T.L. 17,5 satılması kararlaştırılmıştır.

Gümrük resminin 50 kuruştan 2 liraya tezyidinde âmil olan noktai nazar şu suretle izah edilebilir: İstihdaf edilen fiat seviyeleri yerli fabrikalara yeni kararname ile empoze edilmiş ve mezkûr fabrikaların maliyetleri bu fiatlarla çalışmaya müsait bir vaziyete gelmiş olduğundan artık gümrük himayesini lâşey bir dereceye indirmeğe ve hazineyi de yapmış olduğu fedakârlıkta devam ettirmeye lüzum kalmamıştı.

Eti Bank'ın ecnebî çimento satışlarındaki şartların tebdili; sebepleri. — Eti Bank 1939 senesinde Alman kartelile 50.000 ton kat'î ve 50.000 tonu ihtiyarî bir çimento mübayaası mukavelesi akdetmiş ve mezkûr mukavele ahkâmına tevfi kan eylül ayma kadar 78.000 küsur ton çimento ithal ve tevzi eylemiştir.

1939 da satış şartları değiştirilmiş, yerli çimento fiatlarına nazar nazar ton başma T.L. 2 tenzilât yapmaktan sarfı nazar edilerek 50 kuruş noksanına satılmıştır. 1939 senesi içinde muhtelif limanlarda

yerli çimento satış fiyatlarıyla Eti Bank'm yaptığı ecnebi çimentoların satış fiyatları aşağıda gösterilmiştir:

Yerli çimento					
satış fiyatı	18,55	17,85	15,96	17,55	19,35
Eti Bank'm					
satış fiyatı	18,05	17,35	15,46	17,05	18,85

Eti Bank'ça 1938 senesindeki satış şartları için mülâhaza edilen bazı mahzurlardan dolayı 1939 senesinde satış şartları değiştirilmiştir. Bu mahzurlar şunlardır:

1) Yerli çimentoya nazaran ton başına 2 lira noksanile mal satan Eti Bank'a müşterileri, gerçi mukavelename ile aynı malı müstehliklere yerli çimento perakende fiyatına nazaran 2 lira noksanına satmayı taahhüt etmişlerdir. Fakat perakende satışın hakikaten bu esas dahilinde icra edilip edilmediğini vilâyetlerde ve hinterlandlarında kontrol etmenin filî imkânı mevcut bulunmuyordu.

2) Memlekette toptan çimento ticareti sermaye sahibi ve bu işlerle ötedenberi müteveggil mahdud bir kaç şahsa inhisar etmektedir. İnşaatçılar, müteahhitler, ikinci derecede tüccarlar münhasıran birinci derecedeki toptancılardan mal almak mecburiyetinde bulunmaktadırlar. Torba başına düşen nakliyat ve sair umumî masarifin küçük miktarda çimento partileri sevkiyatına imkân vermemektedir. Bu itibarla perakendecileri ve müstehlikleri kat'î olarak müstefit kılacak geniş tedbirler alınmadan ton başına yapılacak 2 liralık tenzilat ancak birinci derecedeki toptancılara istifade imkânını vermek olmaz mıydı?

Eti Bank'm ithalatı ve satışları eylül 1939 danberi bir taraftan harp dolayısıyla Almanyadan ithalat yapılamaması ve diğer taraftan istihlâk taleplerinin aynı sebeplerle oldukça yavaşlaması neticesinde durmuştur.

1938 ve 1939 da bir taraftan tesbit edilen fiyatlar ve fabrika maliyetlerinin bunlara tedricen intibak ettirilmesi, bir taraftan da haritten memleketin muhtelif limanlarına ucuz fiyatla çimento ithali suretile çimento politikamızda müsbet neticelere varılmış olduğu muhakkaktır. Son harpten sonra 1940 senesi esnasında, yukarıda da işaret ettiğimiz veçhile, Portland çimentosu fiyatının T. L. 17,5 olarak tesbiti zarureti hâsıl olmuştur. Çimento fiyatları Balkan memleketleri fiyatlarıyla mukayese edilebilir bir seviyeyi bulmuştur. Her halde son üç sene zarfında müstehlikin ihtiyaçlarına da daha kolaylıkla cevap verilebildiği muhakkaktır.

IV

Çimento politikası ve neticeleri hakkında umumî mülâhazalar.

Fakat bir de devletin 1935 denberi devam eden müdahalelerine umumî bir surette bakarak bir hüküm vermeğe çalışalım (*). Böyle bir hüküm vermek çok güçtür. Prensipleri bile her noktada (ezcümle çimento sanayiinin devletleştirileceği veya hususî iktisat branşı olarak muhafaza edileceği meselesi) kat'î olarak tebellür etmiş gözükmeyen bu politika henüz birbirini takip eden muhtelif tedbirlerden ve bazı projelerden ibaret kalmıştır. Bunların tesirlerini tartmak, tahlil etmek için henüz kâfi derecede vakit geçmemiştir.

Millî çimento sanayiimizin eksiklikleri, ihtiyaçları meydandadır:

İstihsal üniteleri azdır.

İstihsal kapasiteleri küçüktür.

Fabrikalar, üç sene evvel satın alınacakları şayiaları ve şayianın bir aralık tahakkuk etmek üzere olması dolayısıyla gerçi tam kapasite ile çalışmak yoluna gitmişlerdir. Fakat ekseriya vaziyet böyle olmamıştır.

Bütün bu sebeplerle maliyet fiatlarını pek yerinde olarak yapılan tenzilatı rağmen (**) daha ziyade indirmek kabil olacağı düşünülebilir; *bu da ancak büyük kapasiteli fabrikaların büyük istihsal üniteleriyle çalışmasıyla tahakkuk edebilecek bir meseledir.* 300.000-450.000 ton gibi muayyen bir kıvam noktasından sonra işçilik ve kömür istihlâki gibi bizim maliyetlerimizin mütenasip masraflarını teşkil eden kalemlerin, mezkûr hadden sonra sabit veya sabite yaklaşan penderatif masraflar şeklini aldığını hatırlamak kâfidir.

Fiat meselesinde 1935-1939 da müsbet neticeler elde edilmiştir. Cumhuriyet hükümetinin takip ettiği politika ile elde edilen bu neticeleri memleket hesabına memnuniyetle karşılamak icap eder, bu

(*) Bu mülâhazaları yaparken, tetkiklerimizi 1939 senesi sonlarında yaptığımızı, ve yeni harbin ihdas ettiği ve yukarıda bir nebze temas etmiş olduğumuz yeni vaziyetlerin varit olmadığını farzetmeği muvafık bulduk. Yeni olarak tahaddüs eden vaziyetin başlıca devası, inşaatın ve bilhassa hususî inşaatın nisbeten azalması dolayısıyla şimdilik ithal meselesinin mevzuubahs olmamasıdır.

(**) 1940 da vaziyeti hazıra dolayısıyla yapılan 2 lira zam meselesinden sarfinazar.

nokta muhakkaktır. Fakat acaba çimento sanayiinde fiat tesbitinin - bilhassa maliyete müstenit fiat tesbitinin - *daimî bir tedbir olarak* kullanılmasının iktisat politikası bakımından kıymeti nedir?

Bu noktayı tahlil etmek enteresan olabilir.

Fiat nasıl tesbit ediliyor? Maliyet fiatı üzerine «makul» olarak tavsif edilen bir «kazanç» ilâve edilerek «âdilâne» ismi verilen bir fiat elde ediliyor! *Bu takdirde hâsıl olacak neticeyi, geniş bir zaman çerçevesi içinde iyi ve fena bir iki konjonktür devresinin geçebileceği kadar uzunca bir müddet esnasında nazarı dikkate alarak düşünelim:* Fiatların maliyete, «makul» bir kazanç ilâvesile tesbiti halinde mezkûr fiatları yüksek konjonktürde aşağı ve bilâkis depresyon devirlerinde yüksek olarak tesbit etmek icap edecektir. Çünkü yüksek konjonktürde istihsal fazla yapılmakta, fabrikalar tam kapasitelerile çalışmakta, maliyet fiatları düşmektedir. Bilâkis depresyon devirlerinde istihlâkin azalması, tam kapasite ile çalışılmaması, maliyet fiatlarını yükseltecektir. Bu itibarla maliyet fiatlarına göre tesbit edilerek ayarlanan satış fiatları yüksek konjonktürde alçak ve fena konjonktürde pahalı fiatlar gibi garip bir şekilde tecelli edecektir.

Bu usulün tatbikinde varid olabilecek diğer bir mahzur da şudur: *Bu takdirde fabrikatörlerin maliyet fiatlarını indirecek rasyonelasyon tedbirleri almak hususunda büyük bir menfaatleri olmayacaktır.* Bilâkis daha az rantabilite ve daha pahalı çalışacak fabrikaların maliyetine ilâve edilmesi icap eden «makul kazanç» miktarını arttırmak icap edecektir. Bu suretle fabrikalar kapasitelerini yeni tesisat ile çoğaltmak ve tam kapasite ile çalışmak, terakkinin ve ucuzluğun âmili olan rasyonelleşme cihetlerine gitmek hususunda mütemadiyen kamçılanmış olmayacaklar, daha pasif bir vaziyette kalacaklardır.

Gerçi bizde fiatların tesbitinin aksi neticeler verdiğini, çimento maliyetlerimizde ehemmiyetli tasarruflar temininin, fabrikaların yeni tesisat yapmalarının çimento sanayiimizin, tesisat, ambalâj, ilh... gibi bir çok sahalarda en esaslı rasyonelasyon tedbirlerini bilâkis fiatların maliyet esasına nazaran tesbit edildiği zamanlarda başarılmış olduğunu gördük. *Fakat dediğimiz gibi bu kısa bir zaman çerçevesi içindeki müşahededir.*

Bir defa 1937 de ikinci defa olarak fiatların tesbit edilmesi, çimento sanayiinin devletleştirileceği, fabrikaların satın alınacağı şayialarile aynı zamana rastgelmiş ve satın alınma kıymetlerinde fabrikaların rasyonelliği ve tam kapasite ile çalışıp çalışmadıklarının

mühim bir rol oynayacağı düşüncesi hâsıl olmuştur. *Esasen iki büyük fabrikanın yaptıkları tevsiat çoktanberi tasavvur edilmekte olan pek zarurî adımlardı.*

Fakat uzun bir zaman çerçevesi içinde fiat tesbiti usulünün da-ima rasyonelizasyona ve maliyetleri düşürme tedbirlerine müracaata sevkedeceğini zannetmiyoruz.

Çimento sanayiinin devletleştirilmesi meselesinin bir hükme bağlanması da bir çok mudil problemleri ihtiva eder. Bu karardan memleketimizde şimdilik sarfı nazar edilmiş görünümektedir. Sırf devletleştirme keyfiyetile çimento sanayimizin bugünkü problemlerinin halledilmiş olmayacağı tabiidir.

İster devlet iktisadı, ister hususî ekonomi çerçevesi içinde kalsın, çimento sanayiinde memleketin ihtiyaçları aynı kalacaktır: Tesis mevkileri iyi, intihap edilmiş yüksek kapasiteli modern fabrikaların kurulması.

İstihsal ünitelerinin çoğaltılması suretile maliyetlerin düşürülmesi,

Kuvvetli bir teşkilât ianesile ve bilhassa münakale meselesini kat'î bir hal şekline raptetmek veya fabrikaları memleketin muhtelif mıntakalarında depolar tesisine mecbur etmek suretile, yurttan, çimento için zaman ve mekân dahilinde iyi bir tevzi temin eder...

Çimento sanayii politikamızın zamanla bu istikametlerde yürüyeceği ve yürümek yolunda olduğu görülmektedir.